

**Impact
Factor
2.147**

ISSN 2349-638x

Reviewed International Journal

**AAYUSHI
INTERNATIONAL
INTERDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL
(AIIRJ)**

Monthly Publish Journal

VOL-III

**ISSUE-
III**

Mar.

2016

Address

•Vikram Nagar, Boudhi Chouk, Latur.
•Tq. Latur, Dis. Latur 413512
•(+91) 9922455749, (+91) 9158387437

Email

•aiirjpramod@gmail.com

Website

•www.aiirjournal.com

CHIEF EDITOR – PRAMOD PRAKASHRAO TANDALE

आंतरराष्ट्रीय व्यापार करार

प्राचार्य डॉ.बिडवे बाळासाहेब नागोराव

यमुनाबाई गोरे अध्यापक विद्यालय,
मुरुड, ता. जि. लातूर

प्रस्ताविक :

व्यापार हा अर्थव्यवस्थेला उर्जितावस्थेकडे घेऊन जाणारा व्यवहार आहे. याबाबत कुणाचे दुमत असू शकत नाही. व्यापार म्हणजे मुक्त व सेवांच्या देवाण-घेवाणीचा व्यवहार होय. प्राचीन काळापासून माणूस परस्पर गरजांची पूर्तता हे व्यापाराचे प्राथमिक उद्दीष्ट्ये होय. व्यापाराच्या अभावी एखादी अर्थव्यवस्था स्थितीशिल राहिली तर ज्या अर्थव्यवस्थेत मोठ्या प्रमाणात व्यापारी व्यवहार होतात, ती अधिक संपन्न होत जाईल यात शंका नाही. ज्याप्रमाणे समाजात एखादी व्यक्ती इतरांशी विनिमय व्यवहार न करता सामान्य आयुष्य जगू शकत नाही. त्याप्रमाणे आधुनिक काळात राष्ट्रांना देखील परस्पर विनिमय व्यवहार न करता स्वयंपूर्ण राहणे अवघड होत चालले आहे. त्यामुळे आंतरराष्ट्रीय व्यापाराची गरज वाढत चालली आहे. ज्या वस्तू एखाद्या देशात अजिबात उत्पादित होत नाहीत किंवा ज्यांचे अर्थव्यवस्थेत पुरेसे उत्पादन होत नाही. अशा वस्तू आंतरराष्ट्रीय व्यापारामुळे उपलब्ध होतात. यामुळे आंतरराष्ट्रीय व्यापाराची गरज भासू लागली. 1944 मध्ये ब्रेटनवुडस येथे एका परिषदेचे आयोजन केले होते. आणि जगाच्या हितासाठी व आंतरराष्ट्रीय संघटना स्थापन करण्याचे ठरविले व येथून व्यापारास सुरुवात झाली.

आंतरराष्ट्रीय व्यापार करण्यासाठी 20 व्या शतकात अनेक राष्ट्रांनी पुढाकार घेतला व अनेक संघटना स्थापन केल्या. त्यातील कांही महत्वाच्या संघटनांचा पुढील प्रमाणे सांगता येतील.

अ) जागतिक व्यापार संघटना [World Trade Organisation]

इ.स. 1947 मध्ये 23 राष्ट्रांनी एकत्रित येऊन 1 जकात व व्यापारविषयक सर्वसाधारण करार (गॅट) ची स्थापना केली. 1994 मध्ये आंतरराष्ट्रीय व्यापारविषयी नवीन नियमावली गॅटने 124 सदस्यांच्या सहीने प्रसिध्द केली. या तरतुदीनुसार 01 जानेवारी 1995 रोजी 1 जागतिक व्यापार संघटना स्थापन झाली. 1994 मध्ये डंकेल करारावर मान्यतेची सही केल्याने भारतही याचा सदस्य बनला. सध्या 136 देश या संघटनेचे सदस्य आहेत.

जागतिक व्यापार संघटनेची उद्दीष्ट्ये :

1. सदस्य राष्ट्रांतर्गत मुक्त व योग्य व्यापाराची वृद्धी करणे.
2. आंतरराष्ट्रीय व्यापारातील भेदात्मक पध्दती दूर करणे.
3. व्यापार पध्दतीच्या पुनर्विलोकनासाठी प्रश्नांच्या सोडवणुकीसाठी मदत प्रणाली म्हणून कार्य करणे.
4. लोकांचे राहणीमान उंचावणे.
5. पर्यावरण संरक्षण आणि स्थायी विकासाचे प्रयत्न करणे.

जागतिक व्यापार संघटना आणि भारत :

जागतिक व्यापार संघटनेत सहभागी झाल्याने भारताच्या व्यापारावर काय परीणाम झाले हे पहावे लागेल.

अ) व्यापार विषयक फायदे :

- 1) विकसित राष्ट्रांनी कृषी उत्पादनाच्या निर्यातीवरील अर्थसहाय्य कमी केल्यामुळे जागतिक बाजारात भारतीय शेतमालाची निर्यात वाढेल आणि कृषी क्षेत्राची निर्यात क्षमताही वाढेल.
- 2) भारतातील कृषी मालावर आधारित उद्योगांची निर्यात वाढेल. त्यामुळे देशाला परकीय चलन प्राप्त होईल.
- 3) भारतातील मुबलक नैसर्गिक साधनसामग्री व अल्प मजुरी दर यामुळे भारतातून शेतमालाची निर्यात वाढेल.
- 4) जकाती कमी केल्यामुळे भारताची निर्यात प्रतिवर्षी सुमारे 1.5 ते 02 महापद्म डॉलरने वाढेल. परिणामी भारताचा आंतरराष्ट्रीय व्यापार वाढेल.
- 5) धागा कापडाविषयीच्या करारामुळे सुती कापडाच्या निर्यातीत वाढ होईल.
- 6) भारताला निर्यातीसाठी सेवाक्षेत्र खुले झाल्याने माहिती व तंत्रज्ञानाच्या वस्तूंची निर्यात मोठ्याप्रमाणावर होईल.
- 7) भारताचा पर्यटन व्यवसाय वाढून चांगले उत्पन्न मिळेल.
- 8) भारताच्या प्रत्यक्ष परकीय गुंतवणूकीत वाढ होईल.
- 9) औषधे, रसायने आणि अन्नधान्ये याबाबत गॅट अंतर्गत 10 वर्षांच्या कालावधीत पेटंट्स हक्क नोंदविता येतील.
- 10) मुक्त व्यापाराच्या धोरणामुळे सर्वच क्षेत्रातील कार्यक्षमतेत वृद्धी होईल.
- 11) उत्पादन घटक कमी कार्यक्षम वापराकडून अधिक कार्यक्षम वापराकडे जातील.
- 12) देशांतर्गत आणि परकीय मोठ्या उत्पादन संस्थात स्पर्धा होऊन उत्पादन खर्च कमी करण्याचे प्रयत्न होतील.
- 13) अर्थव्यवस्था अधिक कार्यक्षम होईल.

ब) आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी संघटना [International Monetary Organization]

नाणेनिधी ही आंतरराष्ट्रीय चलन सहकार्याची संस्था आहे. इ.स. 1944 मध्ये या संघटनेची स्थापना झाली असून भारत त्याचा सदस्य आहे.

उद्दीष्ट्ये :

- 1) विनिमय दरात स्थैर्य टिकविणे.
- 2) बहुराष्ट्रीय व्यापार प्रणालीस प्रोत्साहन देणे.
- 3) आंतरराष्ट्रीय व्यापारातून निर्माण होणाऱ्या असंतुलनाचे प्रमाण व कालावधी किमान ठेवणे.
- 4) आंतरराष्ट्रीय रोखता वाढविण्यासाठी प्रयत्न करणे.

आंतरराष्ट्रीय नाणेनिधी संघटना आणि भारत :

- 1) भारत हा नाणेनिधीच्या संस्थापक सदस्य राष्ट्रांपैकी एक असून महत्वाच्या 05 राष्ट्रांत भारताचा समावेश होतो.
- 2) नाणेनिधीमार्फत भारतातील आर्थिक प्रश्नांच्या संदर्भात मार्गदर्शन व सल्ला मिळाला आहे.
- 3) नाणेनिधीच्या सल्ल्यानुसार भारताने आपल्या चलनाचे 1966 मध्ये व 1991 मध्ये अवमूल्यन केले आहे.
- 4) नाणेनिधीच्या मार्गदर्शनाखाली भारतातील अनेक विकास कार्यक्रमांची रचना झाली आहे.
- 5) अशा कार्यक्रमासाठी जागतिक बँकेचा वित्तपुरवठा मिळविण्यातही नाणेनिधीचा प्रभाव, शिफारस व मध्यस्थिही उपयुक्त ठरली आहे.

क) आंतरराष्ट्रीय विकास संघटना [International Development Association - IDA]

जागतिक बँकेची एक घटक म्हणून आंतरराष्ट्रीय विकास संघटना 1960 मध्ये स्थापन करण्यात आली. इडा ही संघटना जागतिक बँकेची स्वस्तात कर्जपुरवठा करणारी खिडकी म्हणून कार्य करते. 50 वर्षांपर्यंतच्या मुदतीसाठी व 0.75 ते 01% व्याजदरापर्यंत ही कर्ज पुरवठा करते.

आंतरराष्ट्रीय विकास संघटना आणि भारत :

- 1) इडाच्या स्थापनेपासून भारताला फार मोठ्या प्रमाणावर मदत झाली आहे.
- 2) 1960 मध्ये इडा स्थापन झाल्यानंतर जी पहिली मदत (क्रेडिट) दिली गेली. त्यामध्ये भारताचा समावेश होता. त्यानंतर भारताला ही सवलतीची मदत सातत्याने मिळत राहिली.
- 3) 1975 पर्यंत इडामार्फत 71 मदती (क्रेडीट) देण्यात आली. त्यातून सुमारे 3442 दशलक्ष डॉलर्सची मदत झाली आहे.
- 4) इडामार्फत कूपनलिका खोदण्यासाठी, पुरनियंत्रणासाठी, दुग्धप्रकल्प विकासासाठी मदत देण्यात आली आहे.
- 5) औद्योगिक विकासासाठी लागणारी साधनसामग्री आयात करण्यासाठी, रासायनिक खतांच्या उत्पादन वाढीसाठी ही मदत देण्यात आली आहे.
- 6) दळणवळण, वाहतूक संदेशवहन यांतील सुधारणेसाठी ही मदत देण्यात आली आहे.
- 7) भारत सध्या विकासाच्या वरच्या टप्प्यात असूनही भारताचे कमी दरडोई उत्पन्न, दारिद्र्य विचारात घेऊन भारत व इंडोनेशिया यांना संमिश्र गटात टाकण्यात आले आहे.

ड) आंतरराष्ट्रीय वित्तीय महामंडळ [International Financial Corporation-IFC]

आंतरराष्ट्रीय वित्तीय महामंडळाची स्थापना 1956 मध्ये करण्यात आली. जागतिक बँकेच्या कार्यास पूरक म्हणून ही संस्था कार्य करीत असून जागतिक बँकेच्या नियंत्रणाखालीच काम करते. जे राष्ट्र जागतिक बँकेचे सदस्य आहे. त्याच राष्ट्रांना या महामंडळाचे सदस्यत्व मिळते. हे मुख्यत्वे खाजगी क्षेत्राच्या गुंतवणूकीला चालणा देणारे व त्यातून सभासद राष्ट्रांच्या आर्थिक विकासात मदत करणारे असे संघटन आहे.

भारत व IFC

- 1) भारताला आंतरराष्ट्रीय वित्तीय महामंडळाकडून खाजगी क्षेत्रातील विविध प्रकल्पांसाठी मोठ्या प्रमाणावर मदत झाली आहे.
- 2) 2001 या वर्षासाठी भारताला 78.5 द.ल. डॉलर्सचे कर्ज मिळाले असून हे कर्ज पुढील उदयोगासाठी मंजूर करण्यात आले आहे.

IFC व भारत (2001)

अ.क्र.	उदयोग	कर्ज (द.ल.डॉलर्स)
1.	व्यास बँक	7.29
2.	बल्लापूर इंडस्ट्रज	27.00
3.	ग्लोबल ट्रेड	2.50
4.	इंड एशिया फंड	15.00
5.	इंडीयन सीमलेस मेटल ट्यूब	11.20
6.	श्रेय इंटरनेशनल	15.00
7.	इन्फोग्लार पार्क	0.51

इ) अन्न व कृषी संघटना [Food and Agriculture Organisation-FAO]

आंतरराष्ट्रीय स्तरावर कार्य करणाऱ्या महत्वपूर्ण संघटनांमध्ये संयुक्त राष्ट्र संघाच्या अन्न व कृषी संघटनेचा अग्रक्रम लागतो. 1945 मध्ये या संघटनेची स्थापना झाली.

उद्दीष्टे :

1. पोषण दर्जा सुधारणे.
2. राहणीमानाचा दर्जा सुधारणे
3. कृषी उत्पादकता वाढविणे.
4. ग्रामीण लोकांना चांगले जीवनमान उपलब्ध व्हावे यासाठी प्रयत्न करणे.

भारत व अन्न व कृषी संघटना :

भारताने फाओच्या कार्यक्रमात प्रारंभापासूनच सहभाग घेतला असून भारताला याचा मोठ्या प्रमाणावर फायदा झाला आहे. भारताच्या एकूण आर्थिक विकासात व शेती विकासात प्रामुख्याने केलेल्या मदतीचा परिणाम म्हणून अन्नधान्याची आयात करणाऱ्या देशांच्या यादीतून आता अन्नधान्याची निर्यात करणाऱ्या यादीत भारताचे रूपांतर झाले आहे. फाओची भारतास पुढील प्रमाणे मदत होते.

1. **सातत्यपूर्ण मदत** : अन्नसुरक्षितता, पोषणक्षमता याबाबत विविध कार्यक्रमांतर्गत सातत्यपूर्ण मदत केली जाते. अन्नधान्याची टंचाई कमी करण्यासाठी अन्न असुरक्षितता व संवेदनशिल माहिती आराखडा तयार करण्यात येत आहे. मक्याचे उत्पादन वाढवण्यासाठी प्रयत्न केला जात आहे.
2. **तांत्रिक सहकार्य कार्यक्रम** : या अंतर्गत दिल्या जाणाऱ्या मदतीचे वैशिष्ट्ये म्हणजे ही मदत अल्पकालीन प्रकल्पासाठी, कमी खर्चाच्या परंतु महत्वपूर्ण प्रकल्पासाठी दिली जाते. या अंतर्गत भारतात पुढील कार्यक्रमास मदत झाली.

- i) जम्मू काश्मिरमध्ये अक्रोडच्या उत्पादन वाढीस मदत.
- ii) कर्नाटक राज्यास कृषी उत्पादनास मदत.
- iii) सागर सुरक्षितता विकास कार्यक्रमास मदत.
- iv) फुलशेतीसाठी हरितगृह तंत्रास मदत.
- v) अन्न दर्जा नियंत्रणास मदत.

3. विश्वस्त निधी प्रकल्प :

देणगी देणारे देश व संस्था यांच्यावतीने फाओ मदत घेणाऱ्या देशांत काही कार्यक्रम राबविणे. अशा प्रकारचे 12 कार्यक्रम भारतात असून यामध्ये जंगले, मत्स्य उत्पादन, पशु जैव साधनसंपत्ती, कीड नियंत्रण, पाणलोट क्षेत्र विकास कार्यक्रम, इ. प्रकल्प आहेत.

या व्यतिरिक्त जागतिक बँकेमार्फत 04 प्रकल्प कार्यरत असून या अंतर्गत प्रामुख्याने प्रशिक्षण, अभ्यास दौरे व शिष्यवृत्त्या दिल्या जातात. अशा प्रकारे 200 लोकांना प्रशिक्षित केले असून 50 लोकांचे प्रशिक्षण सुरू आहे.

4. टेलिफूड :

नामवंत कलावंतांचा मनोरंजनाचा कार्यक्रम आयोजित केला जातो. इफको या संस्थेने एक लाख डॉलर्सची मदत दिली आहे. नेहरू युवक केंद्रामार्फत सांस्कृतिक कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले होते. कुमाऊं पर्वत भागात फळबागा विकसित करणे, ट्रापिकांचे उत्पादन, बिहारमध्ये तांदळाचे उत्पादन वाढविण्यासाठी टेलिफूड कार्यक्रम उपयुक्त ठरले आहेत.

भारतात फाओचे एकूण 36 प्रकल्प असून त्यापैकी 07 युएमडीपीचे, 10 फाओच्या तांत्रिक सहकार्याचे, 07 विश्वस्त निधीचे व 12 प्रादेशिक प्रकल्प आहेत.

ई) दक्षिण आशियायी संघटना [South Asian Association for Regional Co-operation] - SAARC

डिसेंबर 1985 मध्ये दक्षिण आशियातील भारत, बांग्लादेश, पाक, नेपाळ, भूतान, श्रीलंका व मालदिव या सात राष्ट्रांनी एकत्र येऊन सार्कची स्थापना केली. याचा उद्देश देशांमध्ये आर्थिक सहकार्य वाढवणे, एकमेकांचे प्रश्न सोडविणे इ. आहे.

भारत व सार्क :

1. सार्कमध्ये सर्वात महत्वाचा देश हा भारत आहे.
2. सार्कमध्ये भारत तांत्रिक व आर्थिक विकासाच्या बाबतीत सर्वात पुढे आहे. त्यामुळे आशियायी देशांना भारताशिवाय विकास साधने अशक्य आहे.
3. 1988 पर्यंत बांग्लादेश, श्रीलंका, नेपाळ यांना एकूण मदतीच्या 76% मदत भारताकडून मिळाली आहे.
4. सार्क अंतर्गत राष्ट्रांचा विकास करण्यासाठी भारत सर्वोत्तोपरी मदत करण्यास तयार आहे.
5. दक्षिण आशिया विभागामध्ये भारताची भूमिका ही निपक्षपाती राहिली आहे.

सारांश :

अशा प्रकारे आंतरराष्ट्रीय कराराद्वारे व्यापार चालत असतो. या संघटनामध्ये विकसित व विकसनशिल प्रत्येक देशाला महत्वाचे स्थान असते. देशाचा आर्थिक विकास करायचा असेल तर विविध संघटनात सहभागी झाले पाहिजे. भारताचे प्रत्येक आंतरराष्ट्रीय संघटनेसोबत चांगले संबंध आहेत व त्यामुळे आंतरराष्ट्रीय व्यापारात व प्रामुख्याने परदेशी चलनास मोठी मदत होते.

संदर्भसूची :

1. Francies Cherunilaw - International Trade and Export Management - Bombay.
2. Ellsworth P.T. - The International Economy
3. प्रा. डांगे अशोक, ककडे विजय - जागतिक अर्थव्यवस्था
4. डॉ. ककडे विजय - आंतरराष्ट्रीय वित्त व व्यापार विषयक संस्था - य.च.म.मु.वि.नाशिक

